HOZIRGI O‘ZBEK ADABIY JARAYONIDA MILLIYLIK VA ZAMONAVIY BADIIY TAFAKKUR UYG‘UNLIGI

Jumayeva Nargiza
Orifjonova Muxlisa
Mirzajo‘rayeva Aziza
Nizomiy Ganjaviy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti talabalari
O'zbek tili va adabiyot yo'nalishi 2-bosqich talabalari.

https://doi.org/10.5281/zenodo.24040568

Annotatsiya. *Maqolada hozirgi o‘zbek adabiy jarayonida milliy adabiy an’analarning davomiyligi va zamonaviy badiiy tafakkurning yangilanishi tahlil qilinadi. Nazar Eshonqulning «Maymun yetaklagan odam» hikoyasi hamda tarixiy mavzudagi zamonaviy nasr misolida ramziylik, inson ruhiyati va tarixiy xotiraning badiiy ifodasi ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, raqamli muhit, kitobxonlik madaniyati va adabiy tanqidning bugungi vazifalari muhokama qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *hozirgi adabiy jarayon, o‘zbek adabiyoti, milliylik, badiiy tafakkur, ramziylik, psixologizm, tarixiy xotira, adabiy tanqid.*

Аннотация. *В статье анализируются преемственность национальных литературных традиций и обновление художественного мышления в современном узбекском литературном процессе. На примере рассказа Назара Эшонкула «Человек, ведущий обезьяну» и современной исторической прозы рассматриваются символизм, изображение внутреннего мира человека и художественное осмысление исторической памяти. Также обсуждаются влияние цифровой среды, культура чтения и задачи литературной критики.*

Ключевые слова: *современный литературный процесс, узбекская литература, национальные традиции, художественное мышление, символизм, психологизм, историческая память, литературная критика.*

Abstract. *This article explores the continuity of national literary traditions and the renewal of artistic thought in contemporary Uzbek literature. Through Nazar Eshonqul’s short story “The Man Leading the Monkey” and contemporary historical prose, it examines symbolism, the representation of human psychology, and artistic interpretations of historical memory. It also discusses the impact of the digital environment, reading culture, and the role of literary criticism.*

Keywords: *contemporary literary process, Uzbek literature, national identity, artistic thought, symbolism, psychologism, historical memory, literary criticism.*

KIRISH

Adabiyot xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qiyofasi va tafakkurini aks ettiruvchi estetik hodisadir. U jamiyatdagi o‘zgarishlarni tasvirlash bilan cheklanmay, insonning ichki dunyosi, ruhiy kechinmalari va ijtimoiy munosabatlarini anglashga ham yordam beradi.

Shu bois adabiy jarayonni o‘rganish muayyan davrning ijodiy yutuqlari bilan birga, uning ma’naviy muammolarini ham tushunish imkonini beradi.

Hozirgi o‘zbek adabiyoti milliy meros va zamonaviy badiiy izlanishlar kesishgan muhitda rivojlanmoqda. Ijodkorlar an’anaviy mavzularni yangi nuqtayi nazardan talqin etib, inson ruhiyati, tarixiy xotira, ma’naviy mas’uliyat va zamon ziddiyatlarini turli badiiy vositalar orqali

yoritmoqda. Maqolaning maqsadi — milliylik va zamonaviy badiiy tafakkur uyg‘unligini aniq adabiy misollar asosida tahlil qilish. Tadqiqotda matnni yaqin o‘qish, tavsifiy va qiyosiy-tahliliy yondashuvlardan foydalanildi.

MILLIY AN’ANALAR VA ZAMONAVIY BADIIY TAFAKKUR

O‘zbek adabiyotida milliylik faqat urf-odat yoki tarixiy muhit tasviri bilan belgilanmaydi.

U inson sha’ni, adolat, ma’rifat, oila va jamiyat oldidagi mas’uliyat kabi qadriyatlarning badiiy talqinida ham namoyon bo‘ladi. Abdulla Qodiriyning «O‘tkan kunlar» romanida Otabek va Kumush taqdiri orqali muhabbat bilan bir qatorda jaholat, eskicha qarashlar va ijtimoiy muhitning shaxs hayotiga ta’siri ochiladi. Shu sababli roman tarixiy voqealarni tasvirlovchi asar bo‘lish bilan birga, inson erkinligi va jamiyat mas’uliyati haqida mushohada yuritishga undaydi.

Bu meros bilan zamonaviy adabiyot o‘rtasidagi bog‘liqlik oddiy takrorlashdan iborat emas.

Yangi davr ijodkori milliy qadriyatlarni bugungi insonning savollari bilan bog‘lab, ularni qayta anglashga intiladi. Demak, adabiy yangilanish milliy ildizlardan uzilish emas; aksincha, o‘sha ildizlarni zamonaviy tajriba va yangi ifoda usullari orqali mazmunan boyitishdir.

RAMZIYLIK VA INSON RUHIYATINING BADIIY TALQINI

Nazar Eshonqulning «Maymun yetaklagan odam» hikoyasi zamonaviy o‘zbek nasrida ramziy ifodaning imkoniyatlarini ko‘rsatadigan asarlardan biridir. Hikoyadagi suratlar — odamning maymunni yetaklashi va keyinchalik maymunning odamni yetaklashi — kompozitsion qarama-qarshilikni yuzaga keltiradi. Ushbu almashinuvni insonning o‘z hayoti va ma’naviy mezonlari ustidan nazoratni yo‘qotishi, qadriyatlarning yemirilishi haqidagi ramziy ishora sifatida talqin qilish mumkin.

Bu yerda ramz badiiy bezak vazifasini bajarmaydi; u asarning g‘oyaviy mazmunini shakllantiruvchi vositaga aylanadi. Muallif fikrni tayyor hukm tarzida bermaydi, balki o‘quvchini tasvir ortidagi ma’noni izlashga undaydi. Shuning uchun hikoyaning ta’siri faqat voqealar ketma-ketligiga emas, balki ramzlar, ruhiy holat va o‘quvchi talqinining o‘zaro munosabatiga ham bog‘liq. Bu xususiyat zamonaviy nasrda kitobxonning faol fikrlashi muhimligini ko‘rsatadi.

TARIXIY XOTIRA VA MILLIY O‘ZLIK

Tarixiy mavzudagi zamonaviy asarlar o‘tmishni qayta hikoya qilish bilangina cheklanmay, bugungi avlodning o‘zligini anglashiga ham xizmat qiladi. Isajon Sultonning «Alisher Navoiy» romanida buyuk mutafakkir obrazi va tarixiy davr badiiy talqin etiladi. Bunday asarlarni o‘qish tarixiy shaxsni faqat o‘tmish vakili sifatida emas, balki ma’naviy meros va ijodkorlik mas’uliyati bilan bog‘liq timsol sifatida ko‘rishga imkon beradi.

Tarixiy xotira zamonaviy adabiyotda o‘tmish va bugun o‘rtasidagi muloqot vazifasini bajaradi. Biroq tarixiy obrazning badiiy ishonarliligi uchun davr ruhini, qahramon dunyoqarashini va tarixiy sharoitni asosli tasvirlash zarur. Shuning uchun tarixiy mavzudagi asarlarni baholashda nafaqat g‘oyaviy maqsad, balki badiiy yechim va tarixiy dalillarga munosabat ham hisobga olinishi lozim.

RAQAMLI MUHIT, KITOBXONLIK VA ADABIY TANQID

Elektron kitoblar, audiokitoblar va internet nashrlari badiiy asarlarni keng auditoriyaga yetkazish imkoniyatini oshirdi. Shu bilan birga, raqamli maydonda matnlarning ko‘payishi ularning badiiy sifatini avtomatik ravishda kafolatlamaydi. Ommaboplik bilan estetik qiymatni tenglashtirish adabiy baholashni soddalashtirib yuborishi mumkin.

Shu sababli adabiy tanqid asarni mavzusi yoki muallifining mashhurligiga qarab emas, balki obrazlar tizimi, kompozitsiya, til, uslub va g‘oyaning badiiy ifodasi asosida tahlil qilishi kerak. D. Quronovning adabiyotshunoslikka oid nazariy qarashlari badiiy asarni mazmun va shakl birligi doirasida o‘rganish zarurligini anglashga yordam beradi [2]. Kitobxonlikni rivojlantirish ham shunchaki ko‘proq matn o‘qish emas, balki o‘qilgan asar yuzasidan savol qo‘yish, dalil topish va mustaqil xulosa chiqarish ko‘nikmasini shakllantirishni anglatadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi PQ-3271-son qarorida kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga doir vazifalar belgilangan [3]. Bu yo‘nalish adabiy muhitni rivojlantirishda ta’lim muassasalari, kutubxonalar, nashriyotlar va ijodkorlar hamkorligi muhimligini ko‘rsatadi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tahlil qilingan misollar hozirgi o‘zbek adabiy jarayonida bir-birini to‘ldiruvchi bir necha tendensiyani ko‘rsatadi. Birinchidan, milliy meros zamonaviy asarlar uchun ma’naviy va estetik manba bo‘lib qolmoqda. Ikkinchidan, ramziylik va psixologik tasvir insonning ichki ziddiyatlarini ifodalash imkonini kengaytirmoqda. Uchinchidan, tarixiy xotira milliy o‘zlikni anglash bilan bog‘lanmoqda. To‘rtinchidan, raqamli muhitda adabiy sifatni baholash va xolis tanqidni rivojlantirish zarurati ortmoqda.

Bu xulosalar barcha zamonaviy asarlarga birdek tatbiq etiladigan qat’iy qonuniyat sifatida emas, ko‘rib chiqilgan matnlar asosida kuzatilgan yo‘nalishlar sifatida tushunilishi lozim. Kengroq xulosa chiqarish uchun turli janr va avlod vakillarining asarlarini qamrab olgan qo‘shimcha tadqiqotlar talab etiladi.

XULOSA

Hozirgi o‘zbek adabiy jarayoni milliy meros va zamonaviy badiiy tafakkur o‘rtasidagi muloqot orqali rivojlanmoqda. «O‘tkan kunlar»dagi ijtimoiy-ma’naviy muammolar, Nazar Eshonqul hikoyasidagi ramziy ifoda va Isajon Sulton ijodidagi tarixiy xotira zamonaviy kitobxon uchun turli talqin imkoniyatlarini ochadi.

Adabiyotning taraqqiyoti yangi asarlarning soni bilangina emas, balki ularning badiiy saviyasi, inson tafakkuriga ta’siri va tanqidiy muhokamaga ochiqligi bilan belgilanadi. Shu bois milliy an’analarni ijodiy davom ettirish, ilmiy asoslangan adabiy tanqidni qo‘llab-quvvatlash va kitobxonlarda tahliliy mutolaa ko‘nikmasini shakllantirish muhimdir. Adabiy yangilanishning samarasi milliy ildizlarni saqlagan holda zamon muammolarini teran va ishonarli badiiy talqin etishda namoyon bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodiriy, A. O‘tkan kunlar. — Toshkent: nashr ma’lumotlari foydalanilgan nusxa asosida aniqlashtiriladi.
2. Quronov, D. Adabiyotshunoslikka kirish. — Toshkent: Akademnashr. (Nashr yili va sahifalar foydalanilgan nusxa bo‘yicha tekshirilsin.)
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 13-sentabrdagi PQ-3271-son qarori. “Kitob mahsulotlarini nashr etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ‘ib qilish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar dasturi to‘g‘risida”.

4. Eshonqul, N. Maymun yetaklagan odam. Hikoya. Nashr ma’lumotlari foydalanilgan to‘plam asosida aniqlashtiriladi.
5. Sulton, I. Alisher Navoiy. Roman. Nashr ma’lumotlari foydalanilgan nusxa asosida aniqlashtiriladi.